

3. Гельох О. Корекційна програма «Тривожні діти» (5-10 років) Психолог. 2009. № 24 (360), червень. С. 3–9.
4. Гордєєва Ж. Тривожність молодших школярів у процесі адаптації до школи. Психолог. 2009. № 14. С. 1-24.
5. Казаннікова О. В. Особливості проявів тривожності в молодших школярів / О. В. Казаннікова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки. 2014. Вип. 1 (1). С. 176-180.
6. Синьова Є.П Тифлопсихологія. Психологічні особливості людей з глибокими порушеннями зору: підручник. Київ: Знання, 2008. 365 с.

Пшебильська Тетяна

Науковий керівник – доц. Гончаровська Галина

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ: ЕМПІРИЧНИЙ ВИМІР

В останнє десятиріччя суттєво зріс науковий інтерес до проблеми розвитку емоційного інтелекту молодших школярів. Це пояснюється її дотичністю до вирішення цілої низки питань психологічної та освітньої практики, зокрема пов'язаних з формуванням емоційної культури, розвитком інтелектуальної сфери, адаптацією дитини до умов закладу освіти, налагодженням соціальних контактів, особистісним самовираженням у різних видах діяльності тощо. Наукове підґрунтя для розробки проблеми створюють положення про емоційний та інтелектуальний розвиток особистості на ранніх етапах онтогенезу, дослідження особливостей розвитку молодшого школяра та ін.

Аналіз наукової літератури показує, що вчені розглядали різні аспекти розвитку емоційного інтелекту молодших школярів. Серед них – О. Бакаленко [1], Н. Грущинська [2], С. Дерев'яноко [3], Т. Котик [4], С. Лавренко [3], М. Лемак [6], С. Мартиненко [5], В. Петрищева [6], М. Шпак [7], М. Яцюк [8] та ін. Проте не одержав практичної розробки й апробації відповідний діагностичний інструментарій для вивчення психологічних особливостей емоційного інтелекту молодших школярів.

Мета статті – охарактеризувати психологічні особливості емоційного інтелекту молодших школярів за результатами емпіричного дослідження.

Проблема діагностики емоційного інтелекту та його складників у дитячому віці є складною, суперечливою і актуальною в сучасній психологічній науці. Не дивлячись на досить велику кількість досліджень у галузі емоційного інтелекту протягом останніх років, й досі не створено єдиної моделі емоційного інтелекту, що унеможливило б єдиний підхід до його діагностики. У науково-психологічних джерелах не досить повно охарактеризовано методичні засоби, призначені для вимірювання емоційного інтелекту дітей різних вікових груп (дошкільники, молодші школярі, підлітки та ін.), слабко проаналізовано позитивні та негативні аспекти їх використання. Тому необхідно належно обґрунтувати методи й діагностичні

методики для емпіричного дослідження емоційного інтелекту молодших школярів у період війни.

Проведений аналіз літератури з проблем діагностики емоційного інтелекту показує, що з метою вивчення емоційного інтелекту молодших школярів використовують як опитувальники (для батьків і вчителів), так і проєктивні та вербальні методики для самих дітей. Огляд методичних засобів, спрямованих на оцінку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку, дає підстави визначити особливості їх використання та пов'язані з ними недоліки й переваги. По-перше, діагностичні засоби для вивчення емоційного інтелекту дітей слід проводити індивідуально, оскільки їм слід допомогти зорієнтуватися у виконанні завдань, надати за необхідності додаткові пояснення. По-друге, слід використовувати не одну методику, а їх комплекс, що зумовить більшу об'єктивність отриманих результатів. Необхідно пам'ятати, що дитячий, у т.ч. й молодший шкільний, вік є періодом інтенсивного розвитку, тому сформованість емоційних навичок може випереджати отримані діагностичні дані.

Відтак, як бачимо, зважаючи на складність та багатогранність феномена емоційного інтелекту, дослідження його рівня розвитку в молодших школярів, вивчення його структурних складових передбачало використання комплексу методів дослідження, що дозволило доповнювати, уточнювати і порівнювати одержані результати. Зокрема, для дослідження емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку нами використано діагностичні методики «Емоційна ідентифікація», «Емоційна піктограма», «Емоційні прояви дітей» та «Розуміння емоційних станів людей, зображених на картинці». Застосування комплексу психодіагностичних методик дало змогу виявити психологічні особливості та закономірності розвитку емоційного інтелекту в молодших школярів.

Зокрема, метою використання психодіагностичної методики «Емоційна ідентифікація» було виявлення сформованості процесів у дітей розпізнавання емоцій та їх розуміння; визначення рівнів ідентифікації емоцій. У ході застосування методики дітям пропонується набір карток (4 картки) із зображеннями різних емоційних ситуацій: день народження, бійка, розставання, напад. Після кожного демонстрування картинки дитині задавали питання: «Як ти гадаєш, що відбулося з цими людьми? Чому в них такі обличчя? Що вони відчувають? Як називається це почуття (настрій)?» та ін.

Методику «Емоційна піктограма» використовували для виявлення особливостей емоційного розвитку дітей, зокрема його когнітивно-афективних компонентів. Учням пропонували 12 слів-понять, які позначають різноманітні емоційні стани (емоції та почуття). При цьому надавали інструкцію: «Зараз я буду говорити тобі різні слова, а ти про кожне слово що-небудь намалюєш. Слів буде багато, їх необхідно розмістити на одній стороні паперу, на іншій стороні малювати не можна. Постарайся запам'ятати ті слова, які я буду говорити».

Методика «Емоційні прояви дітей» включала дев'ять модулів-картинок, на яких зображені ситуації з повсякденного життя молодших школярів. Описуючи ситуації на

картинках, вони проявляли зворотний зв'язок на переживання іншого. Оціночними критеріями методики виступили: визначення почуттів і переживань іншого; співпереживання на основі ідентифікації; прояв співчуття.

Методика «Розуміння емоційних станів людей, зображених на картинці» включала спеціальні проєктивні діагностичні завдання. Діагностичні завдання проводилися індивідуально, у формі бесіди. Школярам показували картинки із зображенням героїв, у яких були яскраво виражені емоції (радість, страх, гнів, горе). В ході бесіди, пропонуючи учасникам описати картинку, задавали уточнюючі питання: «Кого ти бачиш на картинці?», «Чим зайнятий Герой?», «Як ти думаєш, що він зараз відчуває?», «А як ти зміг здогадатися про це?» та ін.

Важливим етапом роботи стало дослідження психологічних особливостей емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку. Базою дослідження виступив заклад загальної середньої освіти «Тернопільська загальноосвітня школа I-III ступенів № 18 Тернопільської міської ради Тернопільської області». Вибірка дослідження – 50 обстежуваних молодших школярів віком 8-9 років.

За результатами узагальнення результатів, здобутих на основі усіх використаних діагностичних методик, визначено три рівні розвитку емоційного інтелекту молодших школярів – високий, середній і низький (рис. 1).

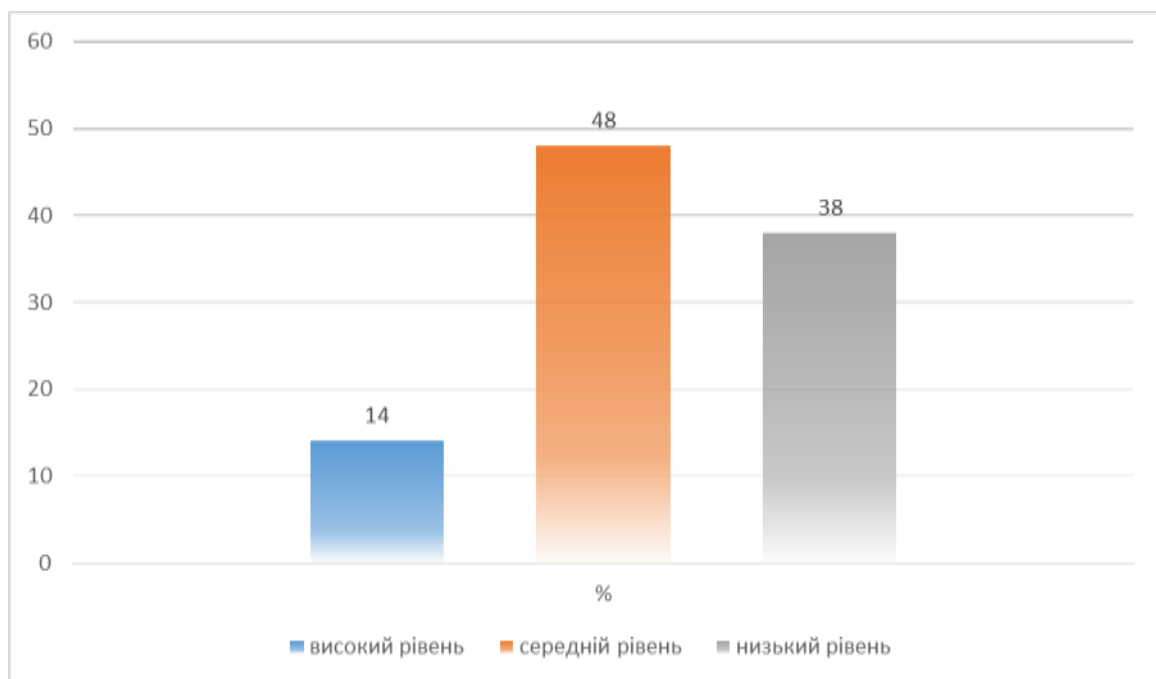

Рис. 1. Розподіл молодших школярів за рівнями розвитку емоційного інтелекту (%)

Зауважимо, що за результатами дослідження визначено, що у молодших школярів істотно виражений середній рівень емоційного інтелекту (48%). Такі учні здатні достатньо розуміти власні емоції та емоції інших, можуть орієнтуватися при визначенні емоції на

соціальну ситуацію та специфіку міжособистісної взаємодії, мають досить розвинену здатність до емоційної децентрації та емпатійного ставлення до інших людей, а також здатність до розуміння своїх і чужих емоцій та керування ними.

Високий рівень емоційного інтелекту виявлено лише у 14% молодших школярів. Зауважимо, що діти з високим рівнем емоційного інтелекту здатні розуміти власні емоції та емоції інших, орієнтуватися при визначенні емоції на соціальну ситуацію та специфіку міжособистісної взаємодії, мають розвинену здатність до емпатійного ставлення до інших людей, а також здатність до розуміння своїх і чужих емоцій та керування ними.

Низький рівень емоційного інтелекту виявлено аж у 38% молодших школярів. Такі учні не здатні розуміти власні емоції та емоції інших, не можуть орієнтуватися при визначенні емоції на соціальну ситуацію та специфіку міжособистісної взаємодії, у них нерозвинена здатність до емоційної децентрації та емпатійного ставлення до інших людей, як і здатність до розуміння своїх і чужих емоцій та керування ними.

Узагальнення здобутих емпіричних даних засвідчило, що за усіма використаними методиками абсолютна більшість молодших школярів належить до середнього рівня розвитку емоційного інтелекту. Проте виявлено також значну групу обстежуваних із низьким рівнем розвитку емоційного інтелекту.

Отже, у процесі діагностики емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку використано діагностичну методику «Емоційна ідентифікація» О. Ізотової, діагностичну методику «Емоційна піктограма» М. Кузьмішевої та методику діагностики рівня емпатійних здібностей В. Бойко. Особливості використання вказаних методичних засобів для діагностики емоційного інтелекту молодших школярів пов'язані з індивідуальною формою презентації завдань, а також комплексністю їх використання та подальшої інтерпретації. Доведено, що, за результатами використаних методик, більшість молодших школярів належить до середнього рівня розвитку емоційного інтелекту. Проте виявлено також значну групу обстежуваних із низьким рівнем розвитку емоційного інтелекту, які потребують залучення до психокорекційної роботи з метою підвищення рівня їх емоційної компетентності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бакаленко О.А. Взаємовплив емоційних та розумових процесів у молодшому шкільному віці : теоретико-психологічні підходи. Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Серія : Психологія. Харків, 2010. №35. С. 13-21.
2. Грущинська Н. Емоційний інтелект в сучасних умовах. Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 33. С. 27-30.
3. Дерев'янка С., Лавренко С. Методичні засоби діагностики емоційного інтелекту у дітей. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2020. Випуск 7. С. 23–29. URL : http://psy-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/7_2020/6.pdf.
4. Котик Т. М. Нова українська школа : теорія і практика формування емоційного інтелекту в учнів початкової школи : навчально-методичний посібник. Тернопіль : Астон, 2020. 192 с.
5. Мартиненко С.М. Основи діагностичної діяльності вчителя початкової школи : навч. метод. посіб. Київ : Сім кольорів, 2010. 262 с.
6. Психологу для роботи : діагностичні методики : збірник / за ред. М.В. Лемак, В.Ю. Петришевої. Ужгород : Вид. Олександри Гаркуші, 2011. 616 с.

7. Шпак М. М. Психологія розвитку емоційного інтелекту молодших школярів : монографія. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2016. 372 с.
8. Яцюк М. Емоційний інтелект особистості (на хвилі Нової української школи) : навчально-методичний посібник. Вінниця : Діло, 2019. 105 с.

*Яцків Вікторія
Науковий керівник – проф. Шпак Марія*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

У Державному стандарті початкової освіти, в Концепції «Нова українська школа» визначено необхідність розвитку в учнів уміння конструктивно керувати емоціями, застосовувати емоційний інтелект [4]. У сучасній психологічній науці також спостерігаємо зростання дослідницького інтересу до феномена емоційного інтелекту особистості, що забезпечує здатність розуміння емоцій та управління ними, допомагає успішно налагоджувати міжособистісні взаємини з оточуючими та сприяє комфортному співіснуванню людей в соціумі. Відтак, проблема розвитку емоційного інтелекту в молодших школярів є актуальною і важливою.

В основу розуміння особливостей емоційного інтелекту молодших школярів покладено наукові доробки таких вчених, як: К. Борисенко [1] Є. Іванова [2], Є. Карпенко [3], О. Подейко [5], Ю. Савченко [6], Л. Сенн [7], І. Синельникова [8], М. Шпак [9] та ін. Проте, зважаючи на те, що вказаний феномен істотно впливає на особистісний та соціальний розвиток дитини, а специфіка емоційного інтелекту у молодшому шкільному віці в умовах війни недостатньо вивчена, це вимагає більш детального її теоретичного й емпіричного обґрунтування.

Мета статті – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити психологічні особливості розвитку емоційного інтелекту молодших школярів в умовах війни.

Проблема психологічної діагностики емоційного інтелекту та його структурних компонентів у дитячому віці є складною, малорозробленою, а відтак актуальною в сучасній психологічній науці. Її складність і дискусійність зумовлені насамперед різними теоретичними підходами до трактування емоційного інтелекту. У більшості наукових робіт сучасних учених емоційний інтелект визначають як здатність до розуміння та управління емоціями. У психології розроблено кілька теоретичних моделей емоційного інтелекту, серед яких найбільш поширеними є модель здібностей і моделі змішаного типу. У контексті моделі здібностей (Дж. Мейер, Д. Карузо, П. Селовей) емоційний інтелект трактують як когнітивний конструкт, пов'язаний із сприйняттям, аналізом та оцінкою емоційної інформації, у контексті моделей змішаного типу (Р. Бар-Он; Д. Гоулман) – емоційний інтелект є сукупністю когнітивних та особистісних рис, що забезпечують розуміння емоцій та ефективне управління ними. Тому